

J.M. Coetzee
Mr. Foe en Mrs. Barton

Vertaling
Peter Bergsma

Cossee
Amsterdam

I

‘Ten slotte kon ik niet verder meer roeien. De blaren stonden in mijn handen, mijn rug was verbrand, mijn lichaam deed pijn. Met een zucht, haast zonder te plonzen, liet ik me overboord glijden. Met langzame slagen, terwijl mijn lange haar om me heen dreef, als een bloem van de zee, als een anemoon, als een kwal van het soort dat men in de wateren van Brazilië aantreft, zwom ik naar het vreemde eiland, enige tijd zwemmend zoals ik had geroeid, tegen de stroming in, en toen ineens uit de greep daarvan bevrijd, door de golven de baai in gevoerd en op het strand geworpen.

Daar lag ik languit op het hete zand, terwijl mijn hoofd was gevuld met de oranje gloed van de zon en mijn onderrok (het enige waarmee ik was ontsnapt) op me droog stooftde, vermoeid, dankbaar, zoals eenieder die gered is.

Een donkere schaduw viel over me heen, niet van een wolk maar van een man, omgeven door een verblindende halo. “Overboord gezet,” zei ik met mijn dikke droge tong. “Ik ben overboord gezet. Ik ben helemaal alleen.” En ik stak mijn zere handen uit.

De man hurkte naast me neer. Hij was zwart: een

neger met een hoofd vol pluizige wol, naakt op een grove lange onderbroek na. Ik richtte me op en keek aandachtig naar het platte gezicht, de kleine doffe ogen, de brede neus, de dikke lippen, de huid die niet zwart was maar donkergrijs en droog alsof er een laagje stof op lag. “*Agua,*” probeerde ik in het Portugees, en ik maakte een drinkgebaar. Hij gaf geen antwoord, maar bekeek me alsof ik een door de golven aangespoelde zeehond of dolfijn was, die spoedig de geest zou geven en vervolgens in stukken kon worden gesneden om op te eten. Naast zich had hij een speer. Ik ben op het verkeerde eiland terechtgekomen, dacht ik, en liet mijn hoofd zakken: ik ben op een eiland van kannibalen terechtgekomen.

Hij stak zijn hand uit en raakte met de rug ervan mijn arm aan. Hij probeert mijn vlees, dacht ik. Maar mijn ademhaling kwam langzamerhand tot rust en ik werd kalmer. Hij rook naar vis en naar schapenwol op een warme dag.

Daarna ging ik, omdat we zo niet eeuwig door konden gaan, rechtop zitten en begon opnieuw drinkgebaren te maken. Ik had de hele morgen geroeid, ik had sinds de vorige avond niets gedronken, het kon me niet meer schelen of hij me naderhand zou doden, zolang ik maar water kreeg.

De neger stond op en wenkte dat ik hem moest volgen. Hij leidde me, stijf en gepijnigd als ik was, over zandduinen en een pad dat omhoog voerde naar het heuvelachtige binnenland van het eiland. Maar nauwelijks waren we aan de klim begonnen of ik voelde een scherpe pijn en trok een lange doorn met een zwarte punt uit mijn hiel. Ondanks mijn wrijven zwol de hiel snel op totdat ik niet eens meer kon strompe-

len van de pijn. De neger bood me zijn rug aan, gebarend dat hij me zou dragen. Ik aarzelde om erop in te gaan, want hij was een tengere man, kleiner dan ik. Maar er zat niets anders op. Zo, gedeeltelijk hinkend op één been, gedeeltelijk meerijdend op zijn rug, terwijl ik mijn onderrok had opgenomen en met mijn kin langs zijn springerige haar streek, kwam ik de heuvel op, en mijn angst voor hem ebde weg in deze vreemde omgekeerde omhelzing. Hij lette niet op waar hij zijn voeten zette, merkte ik, maar vermorzelde met zijn voetzolen hele kluiten van de doorns die mijn vel hadden doorboord.

Bij lezers die zijn grootgebracht met reisverhalen, roepen de woorden *onbewoond eiland* wellicht een beeld op van een oord met zacht zand en lommerrijke bomen, waar beekjes stromen om de dorst van de schipbreukeling te lessen en het rijpe ooft hem in de handen valt, waar hij niets anders hoeft te doen dan doezelend zijn dagen te slijten totdat er zich een schip aandient dat hem weer thuisbrengt. Maar het eiland waarop ik was aangespoeld, was een heel ander oord: een reusachtige rotsige heuvel met een vlakke top, die zich aan alle kanten behalve één scherp vanuit de zee verhief, met her en der vale struiken die nooit in bloei stonden en nooit hun blad afwierpen. Voor de kust van het eiland groeiden velden van bruin zeewier die, na door de golven te zijn aangespoeld, een verpestende stank verspreidden en zwermen grote bleke vlooien in leven hielden. Overal repten zich mieren, van hetzelfde soort als we in Bahia hadden, en in de duinen huisde nog een andere plaag: een miniem insect dat zich tussen je tenen verborg en zich in het vlees vrat. Zelfs Vrijdags harde huid was daar niet tegen bestand:

hij had bloedende kloven in zijn voeten, al sloeg hij daar geen acht op. Ik zag geen slangen, maar op het heetst van de dag kwamen er hagedissen te voorschijn om zich te zonnen, sommige klein en behendig, andere groot en onbeholpen, met blauwe kragen om hun halskwab waarmee ze vlamden als ze geschrokken waren, en sisten en dreigden. Ik ving er een in een zak en probeerde hem te temmen door hem vliegen te voeren; maar hij weigerde dood vlees, dus liet ik hem ten slotte weer vrij. Ook waren er apen (waarop ik later nog zal terugkomen) en vogels, overal vogels: niet alleen zwermen mussen (zo noemde ik ze tenminste) die de hele dag kwetterend van struik naar struik schoten, maar op de rotsen boven de zee ook reusachtige scharen kobben en zeemeeuwen en jan-van-gents en aalscholvers, zodat het steen wit was van hun uitwerpselen. En in de zee dolfijnen en zeehonden en allerhande vissen. Dus als ik het gezelschap van bruten beu was geweest, had ik wellicht heel gelukkig kunnen leven op mijn eiland. Maar wie, die de rijkdom van de menselijke spraak gewoon is, kan zich tevreden stellen met gekras en getsjilp en gekrijs, en met het geblaf van zeehonden, en het gesteun van de wind?

Ten slotte was onze klimtocht ten einde en hield mijn drager halt om op adem te komen. Ik bevond me op een vlak plateau in de buurt van een soort kampement. Aan alle kanten strekte zich de glinsterende zee uit, terwijl in het oosten het schip dat mij hierheen had gebracht met volle zeilen verdween.

Mijn enige gedachte gold water. Het was me om het even welk lot me wachtte, zolang ik maar kon drinken. Bij het hek van het kampement stond een man met een donkere huid en een zware baard. “*Agua,*” zei

ik, en ik maakte gebaren. Hij gaf de neger een teken, en ik zag dat ik tegen een Europeaan sprak. “*Fala inglez?*” vroeg ik, zoals ik in Brazilië had geleerd. Hij knikte. De neger bracht me een kom water. Ik dronk, en hij bracht nog meer. Het was het lekkerste water dat ik ooit had gedronken.

De ogen van de vreemdeling waren groen en zijn haar was verbrand tot de kleur van stro. Ik schatte hem een jaar of zestig. Hij droeg (laat ik hem meteen maar helemaal beschrijven) een buis, en een onderbroek tot onder zijn knieën, zoals wij roeiers op de Theems wel zien dragen, en een hoge muts die spits toeliep, alles vervaardigd van aan elkaar geregen pelzen, met de vacht naar buiten gekeerd, en een paar stevige sandalen. Onder zijn riem staken een korte stok en een mes. Een mui ter, was mijn eerste gedachte: de zoveelste mui ter, aan land gezet door een barmhartige kapitein, met een van de negers van het eiland, die hij zijn bediende heeft gemaakt. “Mijn naam is Susan Barton,” zei ik. “Ik ben overboord gezet door de bemanning van dat schip daarginds. Ze hebben hun kapitein vermoord en mij dit aangedaan.” En hoewel ik mijn ogen droog had weten te houden onder alle beledigingen die ik aan boord van het schip te verduren had gekregen en gedurende de wanhopige uren waarin ik alleen op de golven dobberde met aan mijn voeten de dode kapitein, uit wiens oogkas een handspaak stak, barstte ik op datzelfde moment in tranen uit. Ik zat op de kale aarde met mijn zere voet in mijn handen en wiegde heen en weer en snikte als een kind, terwijl de vreemdeling (die natuurlijk de Cruso was over wie ik u heb verteld) me aanstaarde alsof ik eerder een door de golven aangespoelde vis was dan een onfortuinlijke medemens.

Ik heb u verteld hoe Cruso gekleed was; laat ik u nu vertellen hoe hij woonde.

In het midden van de vlakke heuveltop bevond zich een groepje rotsen ter hoogte van een huis. In de hoek tussen twee van deze rotsen had Cruso zich een hut van palen en riet gebouwd, de rietstengels kunstig tot matten gevlochten die met varenbladeren aan de binnen- en buitenkant van de palen waren bevestigd bij wijze van dak en muren. Een omheining, met een hek dat in leren scharnieren draaide, voltooide een kampeement in de vorm van een driehoek, dat Cruso zijn kasteel noemde. Binnen de omheining, beschermd tegen de apen, groeide een bed wilde bittere sla. Deze sla, met vis en vogeleieren, vormde ons enige menu op het eiland, zoals u zult horen.

In de hut had Cruso een smal bed, zijn enige meubelstuk. De kale aarde vormde de vloer. Vrijdag had als bed een matje onder de dakrand.

Ten slotte droogde ik mijn tranen en vroeg Cruso om een naald of zoiets, om de doorn uit mijn voet te verwijderen. Hij kwam terug met een naald die van een visgraat was gemaakt – in het brede uiteinde was een gaatje geboord, waarmee weet ik niet – en keek zwijgend toe hoe ik de doorn eruit haalde.

“Laat ik u mijn verhaal vertellen,” zei ik, “want ik weet zeker dat u zich afvraagt wie ik ben en hoe ik hier terechtkom.

Mijn naam is Susan Barton, en ik ben een vrouw alleen. Mijn vader was een Fransman die naar Engeland vluchtte om aan de vervolging in Vlaanderen te ontkomen. Hij heette eigenlijk Berton, maar zijn naam werd, zoals dat wel meer gebeurt, door de vreemde tongen verbasterd. Mijn moeder was Engelse.

Twee jaar geleden werd mijn enige dochter ontvoerd en mee naar de Nieuwe Wereld genomen door een Engelsman, een factor en scheepsagent. Ik ging ze achterna om haar te zoeken. Bij mijn aankomst in Bahia stuitte ik slechts op ontkennende antwoorden en, als ik aandrong, op grofheid en dreigementen. De dienaren van de Kroon boden me geen hulp en zeiden dat het een zaak tussen Engelsen was. Ik woonde in huurkamers en nam naaiwerk aan en zocht en wachtte, maar zag geen spoor van mijn kind. Zodoende scheepste ik me, toen ik ten slotte wanhopig werd en mijn middelen waren uitgeput, in op een koopvaarder naar Lissabon.

Alsof ik nog niet genoeg tegenspoed had gehad, begon tien dagen nadat we de haven hadden verlaten het scheepsvolk te muiten. Ze stormden de hut van hun kapitein binnen en slachtten hem genadeloos af, ook al smeekte hij hun hem in leven te laten. Degenen onder hen die niet meededen, werden in de boeien geslagen. Mij zetten ze in een boot, met naast me het lijk van de kapitein, en duwden ons af. Waarom ze verkozen om mij overboord te zetten, weet ik niet. Maar degenen tegen wie we ons hebben misdragen, gaan we gewoonlijk haten en willen we nooit meer zien. Het hart van de mens is een donker bos, aldus een Braziliaans gezegde.

Het toeval wilde – of misschien hadden de muiters het zo beschikt – dat ik overboord werd gezet terwijl dit eiland in zicht was. ‘Remos!’ schreeuwde de zee-man vanaf het dek, bedoelend dat ik de riemen moest pakken en roeien. Maar ik beefde van doodsangst. Dus terwijl zij lachten en smaalden, dobberde ik op en neer op de golven, totdat er wind kwam opzetten.

De hele morgen, terwijl het schip wegvoer (ik geloof dat de muiters van plan waren piraten te worden voor de kust van Hispaniola), roeide ik door met de dode kapitein aan mijn voeten. Algauw stonden de blaren in mijn handpalmen – kijk maar! – maar ik durfde niet uit te rusten, uit vrees dat de stroming me voorbij uw eiland zou sleuren. Veel erger dan de pijn van het roeien was het vooruitzicht om 's nachts, wanneer, naar ik heb gehoord, de monsters uit de diepte omhoogkomen op zoek naar prooi, stuurloos te moeten ronddobberen in de onmetelijke leegte van de zee.

Toen kon ik ten slotte niet verder meer roeien. Mijn handen waren rauw, mijn rug was verbrand, mijn lichaam deed pijn. Met een zucht, haast zonder te plonzen, liet ik me overboord glijden en begon naar uw eiland te zwemmen. De golven tilden me op en droegen me naar het strand. De rest is u bekend.”

Met deze woorden stelde ik me voor aan Robinson Cruso, in de dagen dat deze nog over zijn eiland heerste, en werd zijn tweede onderdaan, na zijn bediende Vrijdag, die de eerste was.

Nu zou ik u graag de geschiedenis van deze opmerkelijke Cruso vertellen, zoals ik die uit zijn eigen mond vernomen heb. Maar de verhalen die hij me vertelde waren zo uiteenlopend, en zo moeilijk met elkaar te rijmen, dat ik steeds meer tot de conclusie neigde dat ouderdom en isolatie hun tol van zijn geheugen hadden geëist en dat hij niet meer wist wat waar was en wat fantasie. Zo zei hij de ene dag dat zijn vader een rijke koopman was geweest wiens kantoor hij had verlaten op zoek naar avontuur. Maar de volgende dag vertelde hij me dat hij een arme schooier zonder familie was geweest die had aangemonsterd

als scheepsjongen en gevangen was genomen door de Moren (hij had een litteken op zijn arm dat volgens hem afkomstig was van het brandijzer) en ontsnapte en in de Nieuwe Wereld terecht kwam. Soms zei hij dat hij de afgelopen vijftien jaar op dit eiland had verbleven, hij en Vrijdag, die als enigen gespaard waren gebleven toen hun schip verging. “Was Vrijdag dan een kind toen het schip verging?” vroeg ik. “Ja, een kind, een kind nog maar, een kleine slavenjongen,” antwoordde Cruso. Maar andere keren, zoals toen hij in de greep van de koorts verkeerde (en moeten wij niet geloven dat zowel tijdens koorts als dronkenschap de waarheid zich tegen wil en dank openbaart?) vertelde hij verhalen over kannibalen, over hoe Vrijdag een kannibaal was die hij had gered uit de handen van medekannibalen die hem wilden roosteren en verslinden. “Kunnen de kannibalen dan niet terugkomen om Vrijdag weer op te eisen?” vroeg ik, en dan knikte hij. “Kijkt u daarom altijd naar de zee, om bedacht te zijn op de terugkeer van de kannibalen?” vervolgde ik; en dan knikte hij weer. Zo wist ik ten slotte niet meer wat waarheid was en wat leugen en wat louter gebazel.

Maar laat ik verder gaan met mijn verhaal.

Dodelijk vermoeid als ik was, verzocht ik te mogen gaan liggen en viel onmiddellijk in een diepe slaap. De zon ging al onder toen ik weer wakker werd, en Vrijdag bereidde ons avondmaal. Hoewel dit uitsluitend uit vis bestond, geroosterd boven kolen en geserveerd met sla, at ik met smaak. Dankbaar voor het feit dat ik mijn buik vol had en weer vaste grond onder mijn voeten voelde, betuigde ik mijn opmerkelijke redder mijn erkentelijkheid. Ik had hem nog wel meer over mezelf willen vertellen, over mijn speurtocht naar mijn gesto-

len dochter, over de muitelij. Maar hij vroeg niets, hij staarde alleen naar de ondergaande zon en knikte bij zichzelf alsof er in zijn binnenste een vertrouwelijke stem sprak waarnaar hij luisterde.

“Als ik u vragen mag, mijnheer,” begon ik na een poosje, “waarom heeft u in al die jaren geen boot gebouwd om van dit eiland te ontsnappen?”

“En waarheen zou ik dan moeten ontsnappen?” antwoordde hij, en hij glimlachte voor zich uit alsof er geen antwoord mogelijk was.

“Welnu, u zou naar de kust van Brazilië kunnen varen, of een schip kunnen tegenkomen dat u redde.”

“Brazilië is honderden mijlen ver, en vol kannibalen,” zei hij. “En wat die zeilschepen aangaat, zeilschepen zullen we evengoed en zelfs beter zien als we thuisblijven.”

“Ik ben zo vrij dat niet met u eens te zijn,” zei ik. “Ik heb twee lange jaren in Brazilië doorgebracht en ben daar geen kannibalen tegengekomen.”

“Jij was in Bahia,” zei hij. “Bahia is maar een eiland aan de rand van de Braziliaanse oerwouden.”

Zodoende begon ik al spoedig in te zien dat het verspilde adem was om Cruso aan te sporen zichzelf te redden. Het oud worden op zijn eilandrijk, waar niemand nee tegen hem zei, had zijn horizon zo verengd – en dat terwijl de horizon om ons heen zo onmetelijk en zo majestueus was! – dat hij ervan overtuigd was geraakt dat hij alles wist wat er van de wereld te weten viel. Bovendien was, zoals ik later merkte, zijn innerlijk verlangen om te ontsnappen steeds kleiner geworden. Hij had zijn zinnen erop gezet om tot zijn sterfdag koning van zijn dwergrijkje te blijven. In werkelijkheid was het niet de angst voor piraten of kannibalen

die hem ervan weerhield grote vuren aan te leggen of zwaaiend met zijn hoed rond te dansen over de heuveltop, maar een gebrek aan interesse om gered te worden, en de macht der gewoonte, en de koppigheid van de oude dag.

Het was tijd om ons terug te trekken. Cruso bood aan me zijn bed af te staan, maar daar bedankte ik voor omdat ik liever wilde dat Vrijdag een bed van gras voor me spreidde op de vloer. Daar ging ik op liggen, op een armlengte van Cruso verwijderd (want de hut was maar klein). De vorige avond was ik nog op weg naar huis; deze avond was ik aangespoeld. Lange uren lag ik wakker, niet in staat te geloven dat mijn fortuin zo was gekeerd, en ook geplaagd door de pijn in mijn beblaaarde handen. Daarna viel ik in slaap. Eenmaal werd ik die nacht wakker. De wind was gaan liggen; ik hoorde krekkelgezang en, in de verte, het gebulder van de golven. "Ik ben veilig, ik ben op een eiland, alles komt weer goed," fluisterde ik bij mezelf, en ik omhelsde mezelf stijf en sliep weer in.

Ik werd wakker doordat er regen op het dak kletterde. Het was ochtend; Vrijdag zat gehurkt voor het fornuis (ik heb u nog niet over Cruso's fornuis verteld, heel handig gebouwd van stenen) en bracht het vuur op gang, blies het tot leven. Aanvankelijk schaamde ik me dat hij me in bed zag, maar daarna herinnerde ik mezelf eraan hoe vrijelijk de dames van Bahia zich tegenover hun bedienden gedroegen, en ik voelde me meer op mijn gemak. Cruso kwam binnen, en we deden ons tegoed aan een ontbijt van vogeleieren, terwijl de regen hier en daar door het dak druppelde en op de warme stenen siste. Na verloop van tijd hield de regen op en kwam de zon te voorschijn, die sliertjes nevel aan de

aarde onttrok, en de wind zette weer op en blies zonder onderbreking tot de volgende windstilte en de volgende regenbui. Wind, regen, wind, regen: volgens dit patroon verliepen de dagen in dat oord, en zo waren ze, voor zover ik wist, sedert het begin der tijden verlopen. Als één omstandigheid in het bijzonder me vast deed besluiten om te ontsnappen, tegen elke prijs, dan was het niet de eenzaamheid of de primitiviteit van het leven, noch de eentonigheid van het menu, maar de wind die dag in dag uit in mijn oren floot en aan mijn haren rukte en zand in mijn ogen blies, tot ik soms neerknielde in een hoekje van de hut met mijn hoofd in mijn armen en in mezelf jammerde, steeds maar door, om maar een ander geluid te horen dan het geselen van de wind; of later, toen ik de gewoonte had aangenomen om te baden in de zee, mijn adem inhield en mijn hoofd onder water stak, alleen maar om te weten hoe het was om omringd te zijn door stilte. Hoogst waarschijnlijk zult u bij zichzelf zeggen: In Patagonië waait de wind het hele jaar zonder ophouden, en toch verstoppen de Patagoniërs hun hoofd niet, dus waarom zij wel? Maar de Patagoniërs, die geen ander thuis kennen dan Patagonië, hebben geen reden om te betwijfelen dat de wind in alle jaargetijden in alle delen van de wereld zonder ophouden waait; terwijl ik beter weet.

Alvorens zich aan zijn eilandtaken te gaan wijden, gaf Cruso me zijn mes, met de waarschuwing dat ik me niet buiten zijn kasteel moest wagen; want de apen, zei hij, zouden niet zo op hun hoede zijn voor een vrouw als voor hem en Vrijdag. Hier verwonderde ik me over: was een vrouw voor een aap een andersoortig wezen dan een man? Toch was ik zo verstandig te gehoorzamen, en ik bleef thuis en rustte uit.